

Sibirya Türklerinin Sözlü Geleneginin Derlenmesi ve Araştırılması Tarihi

TL 4068 Kuzey-Doğu (Sibirya) Türk Halk Edebiyatı
Prof.Dr. Gülsüm Kili Yılmaz

Hakas Türklerinin Sözlü Geleneğinin Derlenmesi ve Araştırılması:

Sibirya Türklerinin sözlü geleneğine Rus ve yabancı bilim adamlarının ilgisi 18. yüzyılın ilk çeyreğinde, ilk olarak I. Petro zamanında Rusya Bilimler Akademisi tarafından başlatılan Sibirya'ya düzenlenen araştırma gezileriyle başlamıştır. Bu geziler doğrudan edebiyat ve dile üzerine araştır ve malzeme toplama amacıyla yapılmadığı için halk edebiyatı, halk kültürü ve dil gibi konularda çeşitli bilgileri derleyenler daha çok tabiat bilimciler ve tarihçilerdir. Halk edebiyatı konusundaki derleme malzemelerinin de bu araştırma gezileri sonucunda yapılan yayın ya da raporlarda daha çok bir takım anlatı parçalarının Almanca, Rusça gibi dillere çevrilmesinden ibaret olduğu söylenebilir.

Philipp Johann von Strahlenberg. *Historie der Reisen in Russland, Sibirien und grossen Tartaren*, Leipzig, 1730

Hakas sözlü edebiyatını ilk derleme denemesi Sibiry'a'da Yenisey bölgesinde, Krasnoyark krayındaki bölgelerde bulunan Philipp Johann von Strahlenberg'e aittir. Araştırmacı *Historie der Reisen in Russland, Sibirien und grossen Tartaren* adlı eserinde Aralara ait bazı efsanelerin özetlerini kaydetmiştir. Ara adının etimolojisi, Araların güneş gibi parlayan, insan kafalı yılanlarla mücadelesi onun kaydettiği efsanelerdendir. Bu efsaneye göre insan başlı yılanlarla mücadele sonunda aslında büyük bir halk olan Aralar küçük bir kabileye dönüşmüştür. Strahlenberg eserinde bu efsanenin sadece Almancaya tercümesini vermiştir. Asıl metin yoktur.

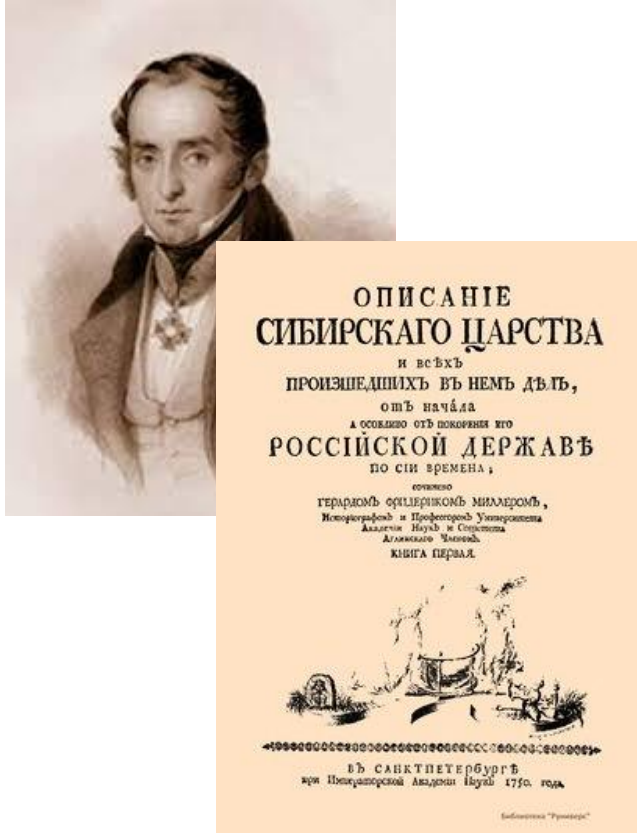
İ.Gmelin. Reise durch Sibirien, von dem Jahr 1733 bis 1743, T. IV,
Göttingen, 1751-1752

1733-1743 yılları arasında süren Kamçatka araştırma gezisine katılan bilim adamları da Hakasların sözlü edebiyatı hakkında bilgiler vermişlerdir. Bu geziye Rusya Bilimler Akademisi üyeleri İ.Gmelin, G.F.Miller vb. katılmışlardır. Gmelin *Reise durch Sibirien* adlı eserinde kahraman Çanar-Hus'un karısının şarkısının Almanca tercümesini vermiştir.

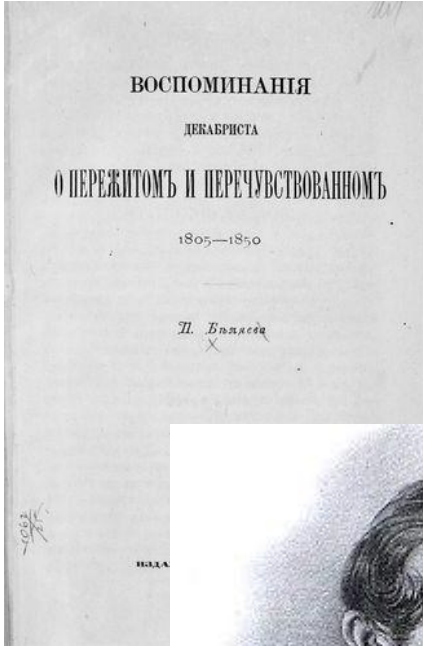
G.F. Miller, *Opisaniye Sibirskogo tsarstva i vsex proizoşedşix v nyom del, ot načala i osoblivo ot pokoreniya yego Rossiyskoy derjave po sni vremena*", St. Peterburg, 1750 ; *İstoriya Sibiri*, Moskva-Leningrad, 1937.

Ünlü tarihçi G.F.Miller, kısaca “Sibirya Tarihi” adlı önemli çalışmasında daha önce Strahlenberg’in kaydetmiş olduğu Ara halkının kökeni üzerine bir efsaneyi de vermiştir. Daha sonra bu efsane N.F.Katanov tarafından asıl metin ve Rusça tercümesi ile verilmiştir.

A.Belyayev, Vospominaniya dekabrista o perejitom i pereçuvstvovannom, SPb, 1882.

Minusinsk'e sürülmüş olan Dekabristlerden Aleksandr Petroviç Belyayev sürgündeki anılarını kaleme aldığı "Vospaminaniya dekabrista" adlı eserinde Samohval Dağı (İrt Tağ) hakkında bir Hakas efsanesininin kısa içeriğini Rusçaya tercüme etmiştir.

A.M. Castrén, *Versuch einer Koibalischen und Karagassischen Sprachlehre...*, St. Petersburg, 1857.

A.M. Castrén, *Ethnologische Vorlesungen über die Altaischen Völker Nebst Samojedischen Märchen und Tatarischen Heldensagen*, St. Petersburg, 1857.

N. ALEXANDER CASTRÉN'S
ETHNOLOGISCHE VORLESUNGEN

ÜBER
DIE ALTAISCHEN VÖLKER

ALTAISCHEN KENNZEICHEN
UND
TATARISCHEN HELDENSAGEN

IN ÜBERRINDE DER KÖNIGLICHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN
Herausgegeben
VON
ALEXANDER HÖNIGSMANN.

St. Petersburg.
Verlag der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
1857.
In Wien bei Wagner & Debes, Compositoren der Kaiserlichen Hofdruckerei.
Leipzig bei
C. Neumann, Neudruck.
(Preis 1 Rthl. 50 Gr. = 1 Thlr. 2 Sgr.)
1857

N. ALEXANDER CASTRÉN'S
VERSUCH
EINER
KOIBALISCHEN UND KARAGASSISCHEN
SPRACHLEHRE
MIT
WÖRTERVERZEICHNISSEN
UND
TATARISCHEN MÜNDLICHEN DER WISSENSCHAFTEN
Herausgegeben
VON
ALEXANDER HÖNIGSMANN.

St. Petersburg.
Verlag der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
1857.
In Wien bei Wagner & Debes, Compositoren der Kaiserlichen Hofdruckerei.
Leipzig bei
C. Neumann, Neudruck.
(Preis 1 Rthl. 50 Gr. = 1 Thlr. 2 Sgr.)
1857

nos. h. 37.

Büyük ölçüde Hakasların sözlü edebiyat ürünlerinin kaydedilmesi Matias Aleksanteri Castrén ile başlamıştır. Castrén Hakas boyları arasında gezerek onların bahadırılık destanlarını derlemiştir. 1847'de Koyballar arasında dolaşarak onlardan 10 kahramanlık destanı derlemiştir. Ancak ölümünden sonra yayımlanan *Versuch einer Koibalischen und Karagassischen Sprachlehre...* başlıklı çalışmada Castrén'in derlediği destanlardan üçü (Çayzag ve Çayzan, Çanar-Xus, Xanza Pig) kısaltılmış olarak Koybal ağzında, geriye kalan 7'si ise (Ak Han ve Aydolay Mirgen, Katay Han ve Busalay Mirgen, Küreldey Mirgen ve Kümüs Arıg, Altın Taktay ve Altın Arıg, Altın Kök, Altın Kök ve Altın Bürçük, Kan Mirgen, Komday Mirgen ve Kanak Kalış) *Ethnologische Vorlesungen über die Altaischen Völker* başlıklı çalışmada sadece Almanca tercümesi ile verilmiştir

Titov V., *Bogatırskiye poemı minusinskix tatar*, “Vestnik İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo obşçestva”, 1855, kn., V-VI.
Titov V., *Bogatırskiye poemı minusinskix tatar*, Etnografiçeskiy sbornik, 1858, kn., IV, 83-154

Castrén’den sonra, Minusin Tartlarının sözlü edebiyatının derlenmesi işiyle V.Titov uğraşmıştır. Ust-Abakan rayonundaki Uybat köyünde yaşlı bir ırcı olan Sürey’den (Kaç boyundan) bahadırılık destanları derleyerek giriş ve açıklamalar kısmı ile üç metin yayımlamıştır.

Titov V., *Bogatırskiye poemı minusinskix tatar*, “Vestnik İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo obşçestva”, 1855, kn., V-VI.Daha sonra İmparatorluk Rusya Coğrafya Cemiyetinin yayınladığı “Etnografiçeskiy sbornik”te bu metinlere ek olarak iki metin daha yayınlamıştır. Ancak, Titov’un çalışmasında, bu dönemde ne Hakasların kendi yazı sistemleri ne de başka bir kabul edilmiş transkripsiyon sistemi bulunmadığından Titov’un ricası üzerine onun yardımcısının yapmış olduğu bir çeviriyazı sistemiyle pek çok hata ile kaydedilmiş, doğal olarak tercümelemler de hatalı ve zayıf olmuştur. Titov makalesinde Hakas sözlü edebiyatı, dünya görüşü, tarihi, Hakasların yaşadığı coğrafya, anlatı sanatı ve anlatıcının rolü gibi konularda da bilgi vermiştir.

Franz Anton Schiefner, *Heldensagen Der Minussinschen Tataren*, St. Petersburg, 1859

A. Schiefner, *Heldensagen der Minussinschen Tataren* [*Minusin Tatarlarının Kahramanlık Destanları*] başlıklı çalışmada daha önce Castren ve Titov tarafından derlenen destan metinlerini Almancaya tecümelere ile yayımlamıştır.

Radlov V.V., *Obraztsy narodnoy literatury tyurkskix plemen, jivuŝchih v Yujnoy Sibiri i Djungarskoy stepi, .II, SPb., 1868.*

Radloff, W., *Proben der Volksliteratur der turkischen Stamme Sud Sibiriens gesammelt und bersetzt von W.Radloff, II Teil, SPb., 1868.*

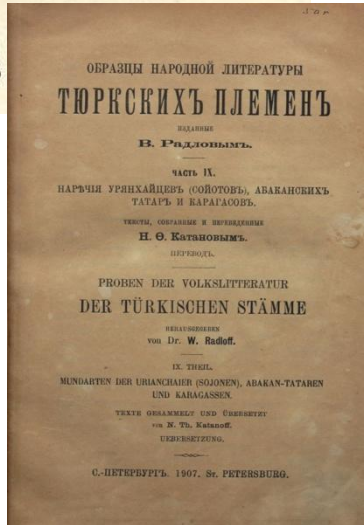
Hakasların sözlü edebiyat ürünlerinin derlenmesi bakımından en büyük adımı W. Radloff (V.V.Radlov) atmıŝtır. Radloff, sözlü edebiyat ürünlerini daha çok dilbilimsel amaçlarla derlemiştir.

1863-1864 yıllarında Sagay, Koybal, Kaç, Őor ve Kızıllardan 19 kahramanlık destanı derlemiŝ ve bunları 1868'de yayımlamıştır:

Radloff'un derlemeleri derleme yaptığı bölgenin tam adını vermesi, kaynak kişi ile ilgili tüm bilgileri aktarmıŝ olması bakımından da değerlidir. Ayrıca Radloff derlemelerini Türk dillerinin transkripsiyonu için dŝnlmŝ olan özel bir transkripsiyon sistemiyle tüm fonetik özellikleri yansıtarak yazıya geçirmiŝtir. Bunlar 1000 ile 4000 mısra arasında deęiŝen oldukça hacimli destanlardır. Ancak bunların içinde tam olmayan metinler de vardır. Radloff aynı yıl bu metinlerin kendisi tarafından yapılmış Almancaya tercümesini de yayımlamıştır.

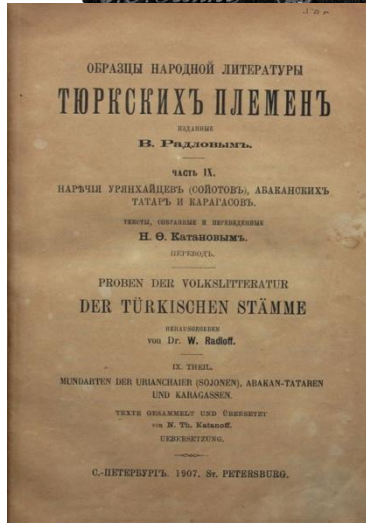
B.

- N.F.Katanov., *Obraztsı narodnoy literaturı tyurkskix plemen, jıvuşçıh v Yujnoy Sibiri i Djungarskoy stepi*, c.IX, St. Petersburg, 1907
- N.F.Katanov, *Bronzovıy strelok i çistoye serebro*. St. Petersburg, 1885.
- N.F.Katanov., *Zolotaya kukuška*, St. Petersburg, 1885.
- N.F.Katanov., *Skazaniya i legendı minusinskix tatar*, *Sibirskiy sbornik*, SPb., 1887

Hakas kahramanlık destanlarının araştırılması ve derlenmesi ile ünlü Türkolog ve ilk Hakas bilim adamı Prof. N.F.Katanov da ilgilenmiştir. Onun derlemeleri V.V.Radlov tarafından yayınlanan *Obraztsı narodnoy literaturı tyurkskix plemen, jıvuşçıh v Yujnoy Sibiri i Djungarskoy stepi*'nin 9. cildine girmiştir. Katanov ayrıca Hakas metinlerin Rusçaya tercümesini de yapmıştır (1907). Hakas sözlü edebiyat ürünlerinin Rusçaya tercümesi konusunda Katanov başka çalışmalar da yapmıştır:

N.F. Katanov kendi halkının destanları hakkındaki önemli değerlendirmelerini *Skazaniya i legendı minusinskix tatar*, "Sibirskiy sbornik", SPb., 1887'de yapmıştır. Katanov'un derlemelerinden oluşan 9. cilt Hakasya'da yapılan folklor araştırmaları alanında büyük bir bilimsel değere sahiptir. Çünkü metinlerin aslı Hakas Türkçesinde ve bütün ağız özellikleri yansıtılarak yazıya geçirilmiş ve Rusçaya tam paralel tercümeleri yapılmıştır. Ayrıca Katanov'un dipnotlarda verdiği açıklamalar da metinlerin tam anlaşılması bakımından önemlidir. Katanov bu çalışmasında 3 kahramanlık destanı dışında, çeşitli türde 50 masal (olağanüstü masal, hayvan masalı, gerçekçi masal), 10 kadar mit, efsane, halk şarkıları (ır, sarın, taxpax), bilmece, atasözü, beddualar yer almıştır.

Xakasskay fol'klar, No.1, Ed. M.S. Kokov, A.K. Manargin, Abakan, 1941.

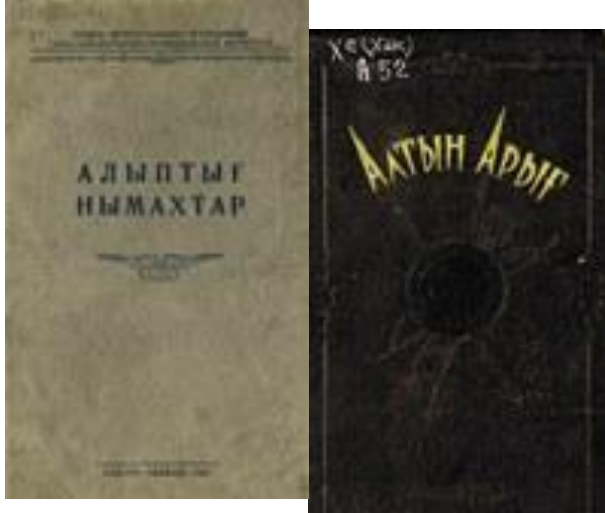
Sovyetler Birliği döneminde Hakasların sözlü edebiyatı üzerine ilk yayın 1941 yılında yayımlanan Xakasskay fol'klar, [Hakas Folkloru] adlı yayındır. Bu eserde çeşitli bilim adamları ve yazarlar tarafından dili standart dile çevrilmiş olan destan, masal, efsane, bilmece, atasözü gibi çeşitli halk edebiyatı türlerinden örnekler yer almıştır.

Xakasskay fol'klar, (Ed. N.G. Domojakov, A.K. Manargin), Abakan, 1946, 148 s.1

1946 yılında "Xakasskiy fol'klar" adlı kitapta çeşitli derlemecilerin derlediği kahramanlık destanı, efsane türünde anlatılar yer almıştır.

1930'lu yıllarda Hakas destanları ve masallarının derlenmesi ile N.P. Dırenkova ilgilenmiştir. Onun derlemeleri SSCB Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsü Leningrad Bölümü Arşivinde korunmaktadır. Ancak bu metinler oldukça kısaltılmıştır. Ayrıca masalcıların adı kaydedilmemiştir. Buna karşılık destancıların adları kayıtlıdır.

Hakas sözlü edebiyat ürünlerinin büyük ölçüde derlenmesi çalışmaları 1944 yılında Hakas Dil, Edebiyat, Tarih Bilimsel Araştırma Enstitüsünün (HakNİİYaLİ) kurulması ile başlamıştır. Bu enstitünün Folklor ve Edebiyat kürsüsünce oldukça titiz derlemeler yapılmıştır. Bu derlemelerde kaynak kişilerle ilgili tüm ayrıntılar yer almıştır. Enstitü çalışanları olan bilim adamları D.İ. Çankov, V.İ. Domojakov yeni sözlü edebiyat ürünleri derlemek amacıyla sıkça Hakasyanın değişik bölgelerine araştırma gezileri düzenlemişlerdir. Bu derlemelerde kaynak kişi yanında derlemenin yapıldığı yer, hatta dinleyici çevresinin reaksiyonları vb. gibi izlenimler bile derlemelere eklenmiştir.

Bu dönemde S.P.Kadışev, P.V.Kurbijekova, M.K. Dobrova, K.Bastayeva, A.V.Kurbijekova, Ye.P., Miyagaşeva, P.V. Sulekova, P.V. Todapova, Ye. N. Kulagaşeva vb. ünlü masal ve destan anlatıcılarının varlığı da tespit edilmiştir. Enstitü arşivinde 100 kadar destan metni korunmaktadır. 40'tan fazla kahramanlık destanı, efsane, masal gibi türler 1950-1960'lı yıllar arasında T.G. Taçeyeva tarafından derlenmiştir. Bütün bu derlemelerden seçme metinler Enstitü tarafından kısmen yayınlanmıştır da.

Alıptıǵ nımaxtar (Haz. V.İ. Domojakov, D.İ. Çankov), Abakan, 1951.

Bu dönemde yayımlanmış olan Alıptıǵ nımaxtar [Kahramanlık Destanları] isimli çalışmada üç destan metni yer almıştır: “Albınji”, “Ak-Sarı Atlı Alıp Han” ve “Bahadır Kız Kızıl Tilki”. Ayrıca masallar, tahpahlar, ırlar, bilmeceler, atasözleri, efsaneler, ayrıca “Naa fol’klor” [Yeni folklor] başlığı altında Sovyetler Birliği döneminde üretilmiş olan halk edebiyatı türlerinin örnekleri verilmiştir.

Altın Arıǵ: alıptıǵ nımaxtar (Haz. T.G.Taçeyeva), Abakan, 1958

İkinci derleme kitabı T.G. Taçeyeva tarafından Abakan 1958 yılında çıkarılmıştır Bu çalışmada ünlü haycı S.P. Kadışev'ten kaydedilmiş olan “Altın Arıǵ”, “Han Kicegey”, “Gümüş kanatlı kır atlı Han Töngis” ve “Ay-xuucın” destanları yer almıştır.

1950-1960'lı yıllarda T.G. Taçeyeva tarafından çok sayıda destan metni yayımlanmıştır. S.P.Kadışev'in 80. yaşı için Lenin Çolı gazetesinde (Eylül-Ekim 1965) T.G. Taçeyeva tarafından derlenmiş olan "Ax Çibek Arığ" [Anlatıcı: S.P. Kadışev] destanı, "Altın Çüs" [Anlatıcı: M.K. Dobrov] (Abakan 1958), "Ay-Mirgen" [Anlatıcı P.V. Sulekova] (Abakan 1960), "Aydolay" [Anlatıcı: P.V. Kurbijekova](Abakan, 1963) bunlardan bazılarıdır.

1969 yılında V.Ye.Maynogaşeva tarafından iki kahramanlık destanı "Han Mirgen" ve "İki Ak-Sarı Tay" yayımlanmıştır.

Y.N. Kulagaşeva'dan derlenen Altın Taycı 1973; P.V. Todanov'tan derlenen Xara Xuxun 1977 yılında yayımlanmıştır.

1944 yılından itibaren değişik tip masalların yayını için çalışmalar yapılmış, 300'den fazla masal kaydedilerek çeşitli derleme kitaplarında yayınlanmıştır:

V.I. Domojakov, *Xakas Çonunun nımaxtarı*, Abakan, 1955

V.I. Domojakov, D.İ. Çankov, *Xakas çonunun nımaxtarı*, Abakan, 1956.,

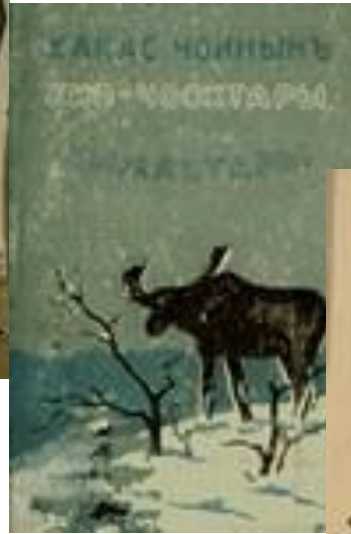
İ.F.Kokov, *Xakas Çonunun Kip-Çooxtarı, nımaxtarı*, Abakan, 1960.

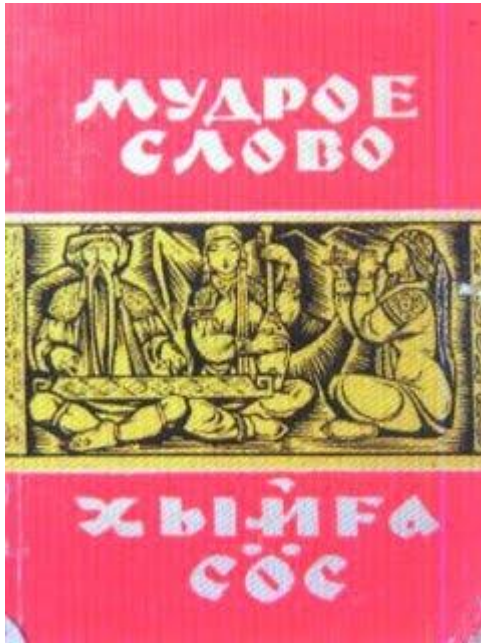
P.A. Troyakov, T.G. Taçeyeva, *Xakas çonunun kip-çooxtarı, nımaxtarı*, Abakan, 1960.

P.A.Troyakov, T.G. Taçeyeva, *Xakas nımaxtarı*, Abakan, 1964.

P.A. Troyakov, *Atıgçı ool: xakas çonunun nımaxtarı*, Abakan, 1969.

P.A. Troyakov, *Xara Paar, Xakas çonunun nımaxtarı, kip-çooxtarı*, Abakan, 1979.

Bilmece, atasözügibi kısa halk edebiyatı türlerinin örneklerini içine alan bir çalışma yine bu dönemde U.N. Kirbijekova tarafından hazırlanmıştır:
“Mudroye slovo/ Xıyğa sös” [Bilgece Söz] (Abakan, 1976).

Ungvitskaya, M. A.
УНГВИТСКАЯ, М. А.
УСЛОВИЯ НАУЧНОГО СОЗДАНИЯ
РОССИИ: НАУКА, ОБРАЗОВАНИЕ И КУЛЬТУРА
А. Э. УТЮЖАН, В. С. АРХИПОВА

ХАКАССКОЕ
НАРОДНОЕ
ПОЭТИЧЕСКОЕ
ТВОРЧЕСТВО

SSCB döneminde Hakas sözlü geleneğinin araştırılması üzerine de önemli çalışmalar yapılmıştır.

U.N. Kirbijekova'nın *Xakasskaya narodnaya pesnya* [Hakas Halk Şarkısı] (Abakan 1965),

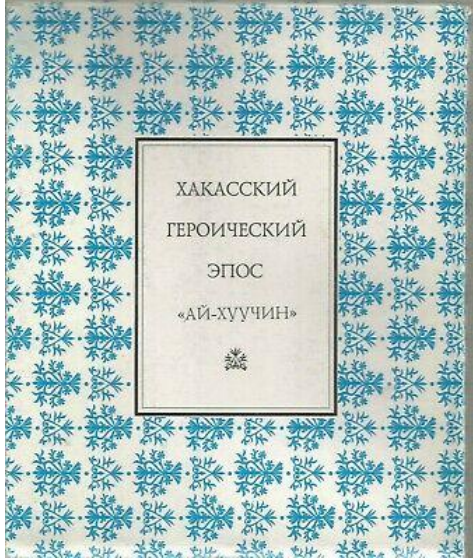
U.N. Ungvitskaya, *Xakasskaya bitovaya skazka* [Hakas Gerçekçi Masalları], Abakan 1966.

M.A. Ungvitskaya ve V.Ye. Maynogaşeva'nın birlikte yayımladıkları *Xakasskoye narodnoye poetičeskoye tvorčestvo* [Hakas Şiirsel Halk Yaratıcılığı] (Abakan, 1972) adlı çalışma bunlardan bazılarıdır.

УНГВИТСКАЯ, М. А.

Sovyet sonrası dönemde ise Hakas sözlü geleneğindeki türlerin yayını hem de incelenmesi üzerine çok sayıda çalışma yapılmaktadır.

A.K. Maytakova'nın Huban Arıĝ destanı (1995-1996) yayını, ünlü Hakas şair ve yazarı Meleyek Kazaçınova (G.G. Kujakova)'nın Han Mirgen detanı yayını (1992), ünlü şair M.R. Bainov'un Xan Töñis destanı (1994) yayını , Olga Subrakova'nın Ay Miçiknen Kün Miçik ve Hara Attıĝ Xara Molat destanları yayını (1993) bunlardan bazılarıdır.

V.Y. Maynogaşeva'nın Sibirya ve Uzak-Doĝu Halklarının Folklor Anıtları adlı serisinin 16. cildinde Ay Xuucın detanının metni, Rusça tercümesi yanısıra destanın çeşitli açılardan incelenmesi ve destancılık geleneği üzerine ayrıntılı bir giriş yazısı yayımlamıştır (1997).

P.A. Troyakov'un Xakas çonınıñ kip-çooxtarı [Hakas efsaneleri](Abakan, 1990)

V.Y. Maynogaşeva'nın Xakasskiye skazatei i pevtsı [Hakas anlatıcı ve şarkıcıları] (Abakan, 2000) Sovyet sonrası Hakas halk edebiyatı ile ilgili çalışmalardır.

V.V. Mindibekova'nın (Hakas mit ve efsaneleri üzerine çalışmaları O janre kip-çoox v folklore xakasov (Hakas Folklorunda Efsane Türü), Sibirskiy filologičeskiy jurnal, 2004 vb.)

Sovyet sonrası Hakas halk edebiyatı ile ilgili çalışmalardır.

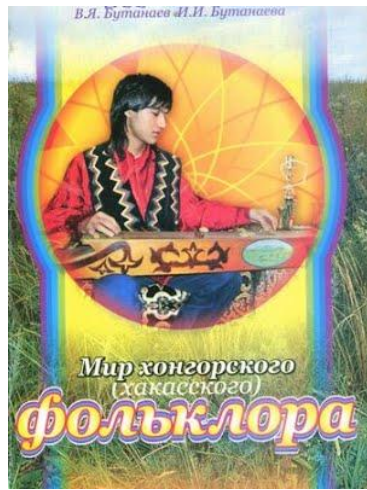
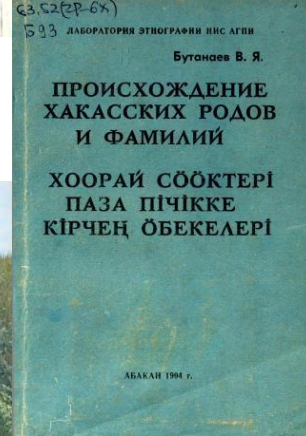
Özellikle Sovyet sonrası dönemde Hakas halk kültürü ve halk edebiyatı konusunda çok sayıda çalışması olan bilim adamlarından biri de etnograf V.Y. Butanayev ve İ.İ. Butanayeva'dır.

Butanayevlerin özellikle tarihi anlatılarla ilgili çalışmaları dikkati çekmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Xooray çonnıñ törelleri [Hakas halkının şeceresi: efsaneler, mitler, menkıbeler, Abakan 1996.

Çirım tamırları [Memleketimin kökleri: Hakas halk efsaneleri], Abakan, 1982.

İstoriçeskiy fol'klor yeniseyskix kırgızov [Yenisey Kırgızlarının Tarihi Folkloru], (Abakan 2001)

Türkiye’de de Hakas halk edebiyatı üzerine yapılmış pekçok çalışma vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Aktaş Erhan (2011) *Hakas Destanları III*, Ankara: TDK Yay.

Aktaş Erhan (2016) *Hakas Destan Geleneği ve Kahramanları*, Konya: Kömen Yayınları

Aktaş Erhan (2017) “Terim ve Tasnif Meselelerinden Hareketle Hakas Efsanelerine Genel Bir Bakış”, *Türk Bitig Türklük Bilimi Araştırmaları* (Ed. Bülent Bayram), İstanbul, 53-64.

Aktaş Erhan (2019) “Hakas Folklorunda Müzik Aletleri ile İlgili Efsaneler”. *Türklük Biliminde Gür Bir Ses Prof.Dr. İsa Özkan’a Armağan* (Ed. İbrahim Dilek, İhsan Kalenderoğlu), Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 115-135. vb.

Arıkoğlu Ekrem (2003) *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, c. 25, Hakas Edebiyatı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Arıkoğlu Ekrem (2007) *Hakas Destanları I*, Ankara: TDK Yay.

Davletov Timur (2008) , *Han Mirgen: Hakas Türklerinin Alplık Destanı*, Ankara.

Erdal Şahin (2007), *Hakas Destanı Altın Çüs* (Giriş-Metin-Aktarma-Dizin), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.

Ergun Metin (1996): " Hakas Haycıları". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 121-129.

Ergun Pervin (2007) *Hakas Destancılık Geleneği ve Ay Huucın*, Konya: Kömen Yay.

Ilgın Ali (2008) *Hakas Destanları II: Xara Xusxun*, Ankara: TDK Yay.

Killi G. (2000) Hakas Sözlü Edebiyatında ‘ *taxpax* ’. *Milli Folklor* , S.48, Kış, Ankara, 72-83.

Killi Yılmaz G. (2009) Hakaslarda Destancılık Geleneği I: Araştırma Tarihi ve Kaynaklar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6(1), Mart 2009, 16-29.

Killi Yılmaz G.(2009) Hakaslarda Destancılık Geleneği I: Araştırma Tarihi ve Kaynaklar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6(1), Mart 2009, 16-29. vb.

Killi Yılmaz G.(2010) Hakaslarda Destancılık Geleneği II: Biçim, İçerik, İcra. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(3), Eylül 2010, 154-178.

Özkan Fatma (1997) *Altın Arığ Destanı*, Ankara.